

SUKUPUOLEN JA SEKSUAALISUUDEN MONINAISUUDEN KOHTAAMINEN KIRKON KASVATUSTYÖSSÄ

Jarmo Kokkonen

Jokainen ihminen on Jumalan luoma ja Kristuksen lunastama, ainutlaatuinen ja arvokas. Ihmisen ei tarvitse olla virheetön ja muista riippumaton, vaan erilaisuus ja keskinäinen tarvitsevuus ovat osa ihmisyyttämme. Kristinuskon keskeisin sanoma on armo. Ihmisten erilaisuus kertoo Jumalan luomistyön rikkaudesta.

Yhdenvertaisuuslaki (2004/21) asettaa viranomaisille yleisen yhdenvertaisuuden edistämisvelvoitteen. Tämä velvoite koskee myös evankelis-luterilaista kirkkoa. Lain mukaan "Ketään ei saa syrjiä iän, etnisen tai kansallisen alkuperän, kansalaisuuden, kielen, uskonnon, vakaumuksen, sukupuolisen suuntautumisen tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella."

Sukupuolisensitiivisyys ja kehitystason huomioiminen

Kun lapset ja nuoret kohdataan sukupuolisensitiivisesti, heille annetaan tilaa kasvaa omaksi itsekseen. Sukupuolisensitiivisyydessä ymmärretään ja huomioidaan sukupuolen moninaisuus ja erilaisuus sekä tarjotaan mahdollisuuksia löytää omanlainen tapa olla oma itsensä. Naiseutta, mieheyttä ja sukupuolettomuutta voi olla monenlaista. On hyvä tarjota myös vertaistukea ja esikuvia lapsille ja nuorille.

Sukupuolisensitiivisyys ei merkitse sukupuolineutraaliutta, vaan sitä, että jokainen saa olla juuri sellainen nainen, mies tai muunsukupuolinen kuin kokee olevansa. Lapsia ja nuoria tuetaan sellaiseen naiseuteen, mieheyteen ja sukupuolisuuteen, mikä heille tuntuu oikealta.

Sukupuolisensitiivisyys edellyttää työntekijältä asioiden tiedostamista ja pohtimista. Työntekijän on hyvä ymmärtää myös omia kokemuksiaan, arvojaan, käsityksiään ja ajatuksiaan, sekä sitä, miten ne vaikuttavat hänen toimintaansa. Käytännössä sukupuolisensitiivisyys on herkkyyttä ja valmiutta huomata ja huomioida sukupuolisuutta, sekä antaa sille tilaa. Herkkyys on tilan ja mahdollisuuksien antamista, ei korostamista tai alleviivaamista.

Lasten ja nuorten kanssa huomioidaan kehitystaso sekä yksilölliset erot. Lapset ja nuoret ilmentävät ja ymmärtävät sukupuolisuutta ja seksuaalisuutta eri tavoin kehityksen vaiheesta riippuen. Jokainen lapsi ja nuori kehittyy omassa tahdissaan omaksi ainutlaatuiseksi itsekseen. Kehitystä ei voi siis lähestyä yksioikoisesti vain iän kautta, vaan jokaisen lapsen ja nuoren kehitysvaihetta on syytä tarkastella erikseen.

Käytännön teot näkyvät pienissä asioissa

Turvan ja tilan tarjoaminen lasten ja nuorten sukupuolisuuden ja seksuaalisuuden kehitykselle ei edellytä suuria tekoja. Tärkeintä on kohdata lapset ja nuoret ainutlaatuisina yksilöinä heitä kunnioittaen. Työntekijä voi pieninkin elein ja sanoin luoda tilaa moninaisuudelle. Puhuesssa voidaan pohtia sukupuolittavien sanojen merkitystä ja määrää. Puheen ei tarvitse olla kokonaisuudessaan sukupuolineutraalia, vaan yksittäisilläänkin sanavalinnoilla voidaan huomioida moninaisuutta. Esimerkiksi puhuesssa seurustelusta voidaan käyttää tyttö- ja poikaystävä- termien ohella myös neutraalimpaa seurustelukumppani-termiä.

Sanavalintojen lisäksi voidaan tarkastella millaisia sukupuolirooleja puheessa rakentuu. Korostetaanko esimerkiksi joitain sukupuoliin kohdistuvia stereotyyppioita tai jaetaanko ominaisuuksia tai asioita tyttöjen ja poikien juttuihin. Kasvava tarvitsee tukea myös sellaisten persoonallisuuden piirteiden kehittymiseen, joita yleensä ei pidetä tytöille tai pojille tyypillisinä.

Toimintaa suunnitellessa voidaan myös toimia sukupuolisensitiivisesti niin, ettei toiminta sulje ketään sukupuoli-identiteetin tai seksuaalisuuden perusteella ulkopuolelle. Kenties yleisin haaste tähän liittyen ovat sauna-tilanteet. Niiden kohdalla voi olla usein järkevää kysyä lapselta ja nuorelta itseltään, mitä hän asiasta ajattelee ja pohtia yhdessä hänen kanssaan kuinka toimitaan. Sama pätee moneen muuhunkin tilakysymykseen ja käytännön haasteeseen.

Toimintaa ja omia valintoja on hyvä punnita silloinkin, kun yksikään lapsi tai nuori ei ole erikseen ilmaissut kuuluvansa sukupuoli- tai seksuaalivähemmistöön. Huomioimalla asioita jo etukäteen, luodaan ympäristöstä turvallinen, jolloin lapsen tai nuoren on helpompi halutessaan myös puhua asiasta. Näin myös vältetään ikävien kokemusten syntymistä vain siksi, ettei asia vielä ole tullut ilmi. Sukupuolisensitiivisyyden huomioimisesta hyötyvät kaikki, sillä se mahdollistaa jokaiselle tilan olla juuri niin feminiininen, maskuliininen tai sukupuoleton kuin haluaa, riippumatta siitä kuuluuko johonkin vähemmistöön vai ei.

Miten huomioida sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöt käytännössä?

Pienilläkin asioilla päästään kasvatustyössä eteenpäin. Seuraavassa muutamia huomioita, jotka eivät vaadi paljoa.

Sanat

Sanoilla voi olla suuri merkitys ilmapiirin luomisessa ja samalla ne ovat mitä helpoin tapa antaa lisää tilaa moninaisuudelle. Voi miettiä mitä sanoo, sanooko jotain vielä lisäksi tai jättääkö jotain sanomatta.

- *Tyttyöstävä, poikaystävä vai seurustelukumppani?* Sukupuolineutraalin termin käyttäminen edes silloin tällöin sukupuolittavien termien lisäksi tai sijasta luo tilaa ja hyväksyntää sekä sukupuoli- että seksuaalivähemmistöille. Samaa voi

hyödyntää myös muissa sukupuolittavissa termeissä, kuten äiti ja isä vs. vanhempi/vanhemmat sekä sisko ja veli vs. sisarus.

- *"...sama pätee myös sateenkaaripareihin."* Vähemmistöjen nostaminen suoraan puheeseen muiden asioiden yhteydessä antaa tilaa sekä tukee asian normalisointia. Asiaa ei tarvitse käsitellä erikseen vaan se on osa kaikkea muutakin normaalia. Aihe voi vielä tuntua monelle niin tabulta, että ellei työntekijä sitä joskus erikseen mainitse, voi tuntua siltä, ettei asiasta kuulu puhua. Esimerkiksi jos keskustellaan nuorten kanssa seurustelun pelisäännöistä voi todeta asioiden liittyvän kaikkiin pareihin.
- *Turhaa työttelyä?* Sukupuoli näyttäytyy yllättävän monissa sellaisissa sanomisissa joissa sitä ei välttämättä tarvittaisi. Kutsumme porukkaa "Hei, pojat!" tai toteamme "tyttöjen" tehneen sitä tai tätä. Tarkastelemalla puhettamme ja miettimällä milloin sukupuolittavat termit todella ovat tarpeen ja milloin ne voitaisiin korvata jollain muulla, voimme vähentää rajojen vetämistä ihmisten välille.
- *Asioista ja mielipiteistä puhuminen suoraan.* Asioista puhuminen suoraan voi tuntua usein vaikealta. etenkin asioissa, jotka synnyttävät vahvoja tunteita ja erimielisyyksiä. Työntekijä voi kuitenkin näyttää ja opettaa nuorille ja lapsille kuinka voisimme elää yhdessä ja yhteydessä erimielisyyksistä huolimatta. Työntekijänä voi myös pelätä oman mielipiteensä esiin tuomisen rajaavan toisin ajattelevat nuoret ulkopuolelle. Mikäli sen ilmaiseminen kuitenkin tuntuu hyvältä ja luontevalta niin voi se helpottaa joitain nuoria ja lapsia todella paljon. Monet nuoret voivat miettiä kovastikin mitä työntekijät aiheista ajattelevat. Sitä mietitään, analysoidaan ja spekuloidaan keskenään, sillä halutaan tietää mistä ja miten kenellekin työntekijälle voi puhua. Tämän takia mielipiteensä ilmaiseminen suoraan voi laukaista pinnan alla tapahtuvan spekuloinnin ja avata portit niille, jotka haluaisivat työntekijän kanssa puhua. Asian voi myös pyrkiä ilmaisemaan niin, ettei sekään rajaisi toisin ajattelevia ulkopuolelle

Teot

Samoin kuin sanoissa, niin myös teoissa voi pienelläkin saada aikaan suurta. Voi tehdä asioita toisin, vanhan lisäksi tai jättää tekemättä.

- *Oikeus itsemäärittelyyn.* Tärkeää on, ettei työntekijä oleta nuoren tai lapsen sukupuoli-identiteetistä, sen ilmaisusta tai seksuaalisesta suuntautumisesta liikaa asioita vaan on ennemminkin valmis antamaan hänelle oikeuden itsemäärittelyyn. Toki on ymmärrettävää, että oletamme ihmisten ensisijaisesti kuuluvan niin sukupuoli- kuin seksuaalienemistöön. Tämä oletamus on kuitenkin hyvä pitää mielessä ja olla aina valmis muuttamaan sitä. Lisäksi tulee kunnioittaa nuoren tai lapsen omaa määritelmää hänestä itsestään, vaikkei se sopisikaan omiin näkemyksiimme.

- *Turhaa erittelyä?* Helpoin tapa helpottaa erityisesti sukupuolivähemmistöjen oloja on vähentää sukupuolijakoja sekä sukupuolittavaa toimintaa. Tarvitseeko esimerkiksi ruokalaulua laulaa tytöt ja pojat erikseen vai voisiko jaon laittaa vaikka huoneen keskeltä? Onko erikseen tyttöjen juttuja ja poikien juttuja vai onko tapahtumia/kerhoja, joissa tehdään jotain tiettyä asiaa? Jokaisen sukupuolijaon sisältävän toiminnan kohdalla on hyvä miettiä onko jaolla todellisuudessa jokin funktio vai voisiko sen jättää pois tai tehdä toisin. Seurustelu yms. asioita käsitellessä tämä koskee selvästi myös seksuaalivähemmistöjä, sillä "tytöt miettimässä poikaystävää ja pojat tyttöystävää"-asetelmassa voi sukupuolivähemmistöön kuuluvalla olla vaikeaa tietää mihin ryhmään mennä ja seksuaalivähemmistöön kuuluvalla miettiä, että ketä hänen nyt siis kuuluisi miettiä.
- *Mielikuvat mainonnassa.* Mainostaessa toimintaamme mietimme aina millaisen mielikuvan luomme, esimerkiksi kuvia valitessamme. Tätäkin voi halutessaan hyödyntää sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöjen huomioimisessa. Toiminnan ei tarvitse olla vähemmistöille suunnattua, jotta mainonta olisi myös heille tarkoitettua. Voimme esimerkiksi miettiä, että mikäli kuvissa käytetään paljon kuvia ihmisistä, niin millaisia ihmisiä kuviin valitsemme.
- *Sukupuolineutraalia tilaa.* Mikäli tilat ja resurssit vain sen mahdollistavat on hyvä miettiä myös pukuhuoneita, vessoja yms. sukupuolivähemmistöjen kannalta. Voisiko miesten ja naisten vessojen/pukuhuoneiden lisäksi olla myös ihan vain vessa/pukuhuone? Tai mikäli vessat ovat yksittäisiä niin tarvitseeko jakoa edes välttämättä tehdä?
- *Valmius reagoida kysymyksiin ja ristiriitoihin.* Koska nämä teemat voivat herättää tunteita ja reaktioita on hyvä olla valmis myös reagoimaan niihin. On hyvä olla tietoinen siitä miten myös nuoret puhuvat aiheesta toiminnassa. Olisiko toiminta turvallisen tuntuinen ympäristö sukupuoli- tai seksuaalivähemmistöön identifioituvalle nuorelle? Saako asiasta esimerkiksi kiusoitella tai heittää herjaa? Aiheuttaako teema hämmennystä tai herättääkö se kysymyksiä? On hyvä miettiä miten näihin reagoidaan. Kiusaamista ei tule millään nojalla hyväksyä ja hämmennykseen reagoimalla voi myös estää väärin käsitysten ja haitallisten ennakkoluulojen kehittymistä.
- *Omaa toimintaa.* Sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöille suunnattu oma toiminta herättää monenlaisia tunteita. Jotkut saattavat miettiä, että eikö se juuri erottele vähemmistöt muista. Joissain tilanteissa on kuitenkin hyvä voida olla, toimia ja jutella vertaisen kanssa. Yhteiskunta ja kirkko eivät aina ole sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöille turvallinen ja helppo ympäristö, niin paikka tai hetki, jossa on vertaisia, voi tuntua huojentavalta jatkuvan kaapista ulos tulemisen ja jännittämisen keskellä. Toiminnan sisältö voikin keskittyä juuri vertaisuuden hyötyihin. Toiminnan tarve tulee ajankohtaiseksi etenkin jos vähemmistöihin identifioituvia nuoria tai lapsia on monta eikä asiasta puhumiselle välttämättä ole tilaa muussa toiminnassa.

Leiri

Leirien kohdalla on monia erityiskysymyksiä sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin liittyen. Niiden ratkaiseminen on monin tavoin haastavaa ja hyvin tilannekohtaista. Täytyy siis voida toimia kunkin tilanteen edellyttämällä tavalla, mikä vaatii aina nuoren kuulemista avoimin mielin.

- *Huonejaot.* Huoneet jaetaan leireillä usein tytöille ja pojille. Lisäksi voi olla erikseen käytävät/rakennukset tytöille ja pojille. Kysymyksiä herättää, että miksi seksuaalivähemmistöparit saisivat näin kuitenkin mennä yhteiseen huoneeseen. Järjestelmä voi myös olla sukupuolivähemmistöön identifioituvalle nuorelle rankka. Mitään pysyvää ja aina toimivaa ratkaisua ei varmasti ole. Alkuun on hyvä miettiä miksi huoneet jaetaan näin? Sen perusteella voi alkaa miettiä salliiko avoimen seksuaalivähemmistöparin nukkua samassa huoneessa. Työntekijän ei kuitenkaan tule tehdä johtopäätöksiä asiasta, vaan parisuhdestatus on hyvä varmistaa suoraan. Sukupuolivähemmistöjen kohdalla helpointa on antaa kaikille tilaa sanoa jos, jokin huonejaossa huolestuttaa tai ahdistaa. Nuori tai lapsi voi näin itse ilmaista asiasta, eikä hänen tarvitse kertoa asiasta mitään mitä ei halua. Tämän jälkeen on tärkeintä kuulla nuorta ja keskustella hänen kanssa avoimesti. Voi olla, että hänellä on ystävä, jonka kanssa samassa huoneessa olo ei ahdistaa tai herätä kysymyksiä tai sitten hänelle olisi hyvä antaa oma huone. Erillisten käytävien ja rakennusten kohdalla on hyvä miettiä minkälaista termiä niistä käyttää. Voisiko työntekijä kuitenkin puhua vaikka ykköskäytävästä ja kakkoskäytävästä, vaikka sukupuolittava jako olisi näennäisesti tehtävissä.
- *Saunat, suihkut ja uiminen.* Saunat ovat kieltämättä yksi haastavimmista asioista leireillä sukupuolivähemmistöihin liittyen. Seksuaalivähemmistöön kuuluvalla ei lähtökohtaisesti ole mitään estettä saunoihin tai yhteisiin suihkuihin menemisessä seksuaalisen suuntautumisen vuoksi. Mikäli se kuitenkin aiheuttaa hämmennystä muissa, on asiasta hyvä keskustella yhdessä ja miettiä miten voitaisiin toimia, niin että kaikilla olisi mahdollisimman hyvä olla. Sukupuolivähemmistöille saunat, yhteiset suihkut ja uiminenkin ovat kuitenkin monilla tavoin hyvin vaikeita asioita. Helpoin ratkaisu on antaa kaikille nuorille ja lapsille mahdollisuus ilmaista jos jokin järjestelyissä ahdistaa tai toivoisiko jotain muuta. Näin nuori tai lapsi voi itse ilmaista huolensa tai toiveensa. Nuorelle voi esimerkiksi antaa luvan mennä erikseen suihkuun, saunaan ja uimaan, joko muiden jälkeen tai omalla ajalla. Nuorta on kuitenkin hyvä kuulla asiaan liittyen. Mikäli hän ei tahdo, että asia selviää muille, niin voidaan aika antaa hiljaisuuden jälkeen tai aamulla varhain. Voi myös olla, ettei nuorelle löydy saunojen ja uinnin suhteen mieluisaa ratkaisua, mutta peseytyminen tulee mahdollistaa häntä kunnioittaen ja jo asiasta kuuleminen sekä kysyminen voi merkitä hänelle paljon.
- *Turvatietolomake.* Turvatietolomakkeessa voi miettiä niin termien käyttöä kuin kysymyksiäkin. Esimerkiksi puhuu äidin tai isän sijasta vanhemmista tai

kotiväestä (mikä huomioi myös sijoitetut tai sukulaisten kanssa elävät lapset). Lomakkeessa voi kysyä nimen lisäksi erikseen (ei vain alleviivaamalla) myös kutsumanimeä, jolloin myös sukupuolivähemmistöön kuuluva voi ilmaista nimen, jolla tulee mieluummin kutsutuksi. Lisäksi lomakkeessa voi kysyä suoraan toivooko jotain erityistä huomioitavan tai ahdistaa jokin huonejaossa, saunoissa, suihkussa tai uimisessa. Samaan kysymykseen voi nimittäin mainita, ettei tahdo kiusaajansa kanssa samaan huoneeseen tai uimataidosta tai arkuudesta yhteisiin suihkuihin esimerkiksi viiltelyarpien takia sekä sukupuoli- tai seksuaalivähemmistöön kuulumiseen liittyvät asiat.

Koulutus

- Kirkossa on tarjolla henkilöstölle uusia moniammatillisia koulutuksia, jotka tähtäävät valmiuksien parantamiseen ja tietojen syventämiseen. Keskeisin näistä on kaikille kasvatustyössä toimiville tarkoitettu Sukupuoli ja seksuaalisuus kirkon kasvatustyössä -koulutus (5 op), joka toteutetaan yhdessä Turun kristillisen opiston kanssa. Ensimmäinen koulutus oli 2014, seuraava 2015. Koulutus löytyy kirkon henkilöstökoulutuskalenterista.